

SHAHRISABZ TUMANINING IQTISODIY IJTIMOIIY RIVOJLANISHI XUSUSIYATLARI

Bayqabilov Xusnudin Mardanovich

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti "Sharq mamlakatlari tarixi va antropologiyasi" kafedrası mustaqil izlanuvchisi, dotsent, geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

<https://orcid.org/0000-0002-0094-6013>

Saypiyeva Farangiza Alisher qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar fakulteti, Geografiya yo'nalishi, 1-bosqich, 2.25-guruh talabasi, O'zbekiston Respublikasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Shahrisabz tumanining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlari geografik yondashuv asosida tahlil qilingan. Tadqiqotda tumanning tabiiy-geografik o'zni, aholi joylashuvi, mehnat resurslari, xo'jalik tarmoqlari rivoji hamda ijtimoiy infratuzilmaning holati o'rganilgan. Shuningdek, hududda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, investitsion faollik va hududiy rivojlanish istiqbollari yoritib berilgan. Maqola natijalari Shahrisabz tumanining barqaror rivojlanishini ta'minlashda iqtisodiy va ijtimoiy omillarning o'zaro bog'liqligini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Shahrisabz tumani, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, iqtisodiy geografiya, aholi va mehnat resurslari, hududiy rivojlanish, infratuzilma, investitsiya, barqaror rivojlanish.

FEATURES OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SHAHRISABZ DISTRICT

Baykabilov Khusnudin Mardanovich

Independent researcher at the Department of "History and Anthropology of Eastern Countries" of Tashkent State University of Oriental Studies, Associate Professor, Doctor of Philosophy (PhD) in Geographical Sciences, Repablik Uzbekistan

<https://orcid.org/0000-0002-0094-6013>

Saypiyeva Farangiza Alisherovna

1st-year student of Group 2.25, majoring in Geography, Faculty of Social Sciences, Shahrisabz State Pedagogical Institute, Repablik Uzbekistan

Abstrakt: This article analyzes the socio-economic development characteristics of Shahrissabz district from a geographical perspective. The study examines the district's natural-geographical location, population distribution, labor resources, the development of economic sectors, and the state of social infrastructure. In addition, the article highlights ongoing socio-economic reforms, investment activities, and prospects for regional development. The results of the study contribute to identifying the interrelation of economic and social factors in ensuring the sustainable development of Shahrissabz district.

Key words: Shahrissabz district, socio-economic development, economic geography, population and labor resources, regional development, infrastructure, investment, sustainable development.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ШАХРИСАБЗСКОГО РАЙОНА

Байкабилов Хуснудин Марданович

Независимый исследователь кафедры «История и антропология стран Востока» Ташкентского государственного университета востоковедения,
доцент, доктор философии (PhD) по географическим наукам,
Республики Узбекистана

<https://orcid.org/0000-0002-0094-6013>

Сайпиева Фарангиза Алишеровна

студентка 1 курса группы 2.25 направления «География» факультета
социальных наук Шахрисабзского государственного педагогического
института, Республики Узбекистана

Аннотация: В данной статье анализируются особенности социально-экономического развития Шахрисабзского района с географической точки зрения. Исследование охватывает природно-географическое положение района, распределение населения, трудовые ресурсы, развитие отраслей хозяйства и состояние социальной инфраструктуры. Кроме того, в статье освещаются проводимые социально-экономические реформы, инвестиционная активность и перспективы регионального развития. Результаты исследования способствуют выявлению взаимосвязи

экономических и социальных факторов в обеспечении устойчивого развития Шахрисабзского района.

Ключевые слова: Шахрисабзский район, социально-экономическое развитие, экономическая география, население и трудовые ресурсы, региональное развитие, инфраструктура, инвестиции, устойчивое развитие.

Kirish. Hozirgi globallashuv va hududiy rivojlanish jarayonlari sharoitida alohida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini chuqur tahlil qilish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, ma'muriy-hududiy birliklar darajasida olib boriladigan geografik tadqiqotlar hududlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi, aholi turmush sifati va ijtimoiy infratuzilmaning holatini aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, O'zbekiston Respublikasining tarixiy, madaniy va iqtisodiy jihatdan muhim hududlaridan biri bo'lgan Shahrisabz tumanining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish dolzarb masalalardan biridir.

Shahrisabz tumani qulay tabiiy-geografik o'rni, boy tarixiy-madaniy merosi hamda turli xil tabiiy resurslarga ega hudud sifatida ajralib turadi. Tumanning geografik joylashuvi, iqlim sharoiti va yer resurslari qishloq xo'jaligi, sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlarining rivojlanishi uchun muayyan imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, hududda aholi sonining o'sishi, urbanizatsiya jarayonlari va ishlab chiqarish kuchlarining hududiy joylashuvi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. So'nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan hududiy rivojlanish siyosati doirasida Shahrisabz tumanida ham iqtisodiyotni diversifikatsiyalash, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, shuningdek, ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda. Mazkur jarayonlar hududda bandlikni oshirish, aholi daromadlarini ko'paytirish hamda turmush darajasini yaxshilashga xizmat qilmoqda. Bundan tashqari, Shahrisabz tumanining boy tarixiy obidalari va turistik salohiyati hudud iqtisodiyotida xizmatlar sohasi,

ayniqsa, turizmning rivojlanishiga muhim turtki bermoqda [5]. Turizm infratuzilmasini takomillashtirish, transport va kommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish orqali hududning investitsion jozibadorligini oshirish imkoniyatlari mavjud. Shu sababli, tumanning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini kompleks geografik yondashuv asosida tahlil qilish, mavjud muammolar va istiqbolli yoʻnalishlarni aniqlash muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Shahrisabz tumanining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish, hududning rivojlanishiga taʼsir etuvchi asosiy omillarni aniqlash hamda barqaror hududiy rivojlanishni taʼminlash boʻyicha ilmiy xulosalar chiqarishdan iboratdir.

Asosiy qism. Shahrisabz tumanining tabiiy-geografik sharoiti va iqtisodiy rivojlanishga taʼsiri Shahrisabz tumani Qashqadaryo viloyatining sharqiy qismida joylashgan boʻlib, hududning tabiiy-geografik oʻrni uning xoʻjalik ixtisoslashuvi va iqtisodiy rivojlanish yoʻnalishlarini belgilab beruvchi muhim omillardan hisoblanadi [1]. Tuman hududi togʻ oldi va tekislik zonalarini qamrab olgani sababli tabiiy sharoitlar xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Bu holat qishloq xoʻjaligi ekinlarini joylashtirish, chorvachilikni rivojlantirish hamda yer resurslaridan samarali foydalanish imkonini yaratadi. Iqlim sharoitining nisbatan iliq va quyoshli boʻlishi, vegetatsiya davrining davomiyligi qishloq xoʻjaligi mahsulotlari yetishtirish uchun qulay sharoit yaratadi. Ayniqsa, soʻnggi yillarda suv resurslaridan oqilona foydalanish, tomchilatib sugʻorish kabi zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish natijasida yer unumdorligini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonlar hudud iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Aholi va mehnat resurslarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati Shahrisabz tumanida aholi sonining barqaror oʻsib borishi hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Aholining asosiy qismi mehnatga layoqatli yoshdagilar hissasiga toʻgʻri kelib, bu mehnat resurslarining yetarliligini taʼminlaydi. Soʻnggi yillarda

bandlikni ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish va aholini daromad manbalari bilan ta'minlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

Hududda kasb-hunar ta'limi, qayta tayyorlash va malaka oshirish tizimining rivojlanishi mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining ko'payishi aholining iqtisodiy faolligini oshirib, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xo'jalik tarmoqlari rivojlanishining zamonaviy xususiyatlari Shahrisabz tumani iqtisodiyotida qishloq xo'jaligi yetakchi tarmoq hisoblanib, dehqonchilik va chorvachilik yo'nalishlari ustunlik qiladi. So'nggi yillarda qishloq xo'jaligini diversifikatsiyalash, ya'ni an'anaviy ekinlar bilan bir qatorda yuqori daromadli va eksportbop mahsulotlar yetishtirishga e'tibor kuchaytirildi. Bu holat hududning iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Sanoat tarmog'ida esa qayta ishlash yo'nalishining rivojlanishi kuzatilmoqda. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlashga ixtisoslashgan kichik sanoat korxonalari tashkil etilishi mahalliy xomashyoni chuqur qayta ishlash imkonini bermoqda. Natijada, hududda qo'shimcha qiymat yaratilishi va yangi ish o'rinlari paydo bo'lishi ta'minlanmoqda. Ijtimoiy infratuzilma va turizm salohiyati Shahrisabz tumani boy tarixiy-madaniy merosga ega bo'lib, bu holat hududda turizm sohasining rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. So'nggi yillarda transport, yo'l, aloqa va xizmat ko'rsatish infratuzilmasini yaxshilashga qaratilgan chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ta'lim, sog'liqni saqlash va madaniyat muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash orqali aholining turmush sifati oshib bormoqda. Turizm infratuzilmasining rivojlanishi hudud iqtisodiyotida xizmatlar ulushining ortishiga olib kelib, Shahrisabz tumanining investitsion jozibadorligini yanada oshirmoqda. Bu jarayonlar hududning uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollari belgilab bermoqda Shahrisabz tumanining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi muammolar va istiqbollari Shahrisabz tumanida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish

jarayonlari izchil davom etayotgan bo'lsa-da, hudud rivojiga to'sqinlik qilayotgan ayrim muammolar ham mavjud. Mazkur muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini belgilash hududning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy muammolardan biri suv resurslaridan foydalanish bilan bog'liq masalalardir. Iqlim o'zgarishi sharoitida suv taqchilligi qishloq xo'jaligi tarmoqlarining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Sug'oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, suv tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish bu boradagi muammolarni yumshatishga xizmat qiladi. Yana bir muhim muammo — ishlab chiqarish tarmoqlarida yuqori texnologiyalar ulushining yetarli darajada emasligidir. Aksariyat xo'jalik subyektlarida xomashyo yetishtirish ustunlik qilib, uni chuqur qayta ishlash darajasi hali ham cheklangan. Bu holat hudud iqtisodiyotida yuqori qo'shimcha qiymat yaratilishini sekinlashtiradi. Shuningdek, ayrim hududlarda transport va muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi investitsiyalarni jalb etishga to'sqinlik qilmoqda. Ijtimoiy sohada esa aholining bandligini ta'minlash, ayniqsa yoshlar va ayollar mehnatini samarali tashkil etish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Mehnat bozorida kasb va malaka nomutanosibligi mavjud bo'lib, bu holat zamonaviy iqtisodiyot talablariga mos kadrlar tayyorlash zaruratini kuchaytiradi. Shu bilan birga, Shahrisabz tumanining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollari keng va salohiyatga boydir. Hududning qulay geografik o'рни, boy tabiiy resurslari hamda tarixiy-madaniy merosi iqtisodiy o'sish uchun mustahkam asos yaratadi. Kelgusida qishloq xo'jaligida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ekologik toza va eksportbop mahsulotlar yetishtirish hajmini oshirish muhim istiqbolli yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Sanoat sohasida esa mahalliy xomashyoga asoslangan qayta ishlash korxonalarini rivojlantirish, kichik sanoat zonalarini kengaytirish orqali yangi ish o'rinlari yaratish imkoniyatlari mavjud. Xizmatlar sohasida, xususan, turizmni rivojlantirish, zamonaviy servis infratuzilmasini shakllantirish hudud iqtisodiyotida xizmatlar ulushining ortishiga olib keladi.

Umuman olganda, aniqlangan muammolarni tizimli ravishda hal etish, davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish hamda hududiy rivojlanish strategiyasini ilmiy asosda amalga oshirish Shahrisabz tumanining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollarini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shahrisabz tumani Qashqadaryo viloyati tarkibiga kirib, umumiy maydoni 1,70 ming kvadrat kilometrni tashkil etadi[4]. 2022-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, tumanda 227,6 ming kishi istiqomat qiladi [2]. Aholining tarkibi quyidagicha: shahar aholisi 54,8 ming kishi, qishloq aholisi 172,8 ming kishi. Aholi zichligi har bir kvadrat kilometrda 133,9 kishini tashkil etadi. Shahrisabz tumani investitsiya jalb qilish bo'yicha viloyatda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi[<https://shahrisabz.uz>].

2021-yilda asosiy kapitalga investitsiyalar o'sish sur'ati 448,0 foizni tashkil etib, bu ko'rsatkich viloyat bo'yicha eng yuqori ko'rsatkichlardan biri bo'lgan [6].

2023-yilda qabul qilingan maxsus dastur asosida tumanning turizm salohiyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu dastur doirasida Shahrisabz tumanidagi 3 ta turizm mahallasiga jami 450 million dollar sarmoya jalb qilinishi kutilmoqda. Ushbu sarmoyaning 367 million dollari (ya'ni, 81 %) tadbirkorlar tomonidan o'zlashtirilishi rejalashtirilgan [6].

Turizm Shahrisabz tumani iqtisodiyotining asosiy "o'sish nuqtasi" hisoblanadi. Xalqaro hamkorlik asosida, jumladan Germaniyalik mutaxassislar ishtirokida tuzilgan master-reja bo'yicha tuman turizm salohiyatini rivojlantirish bo'yicha quyidagi prognoz ko'rsatkichlar belgilangan:

- yangi loyihalar hisobiga turizmdan yillik daromadni 500 milliard so'mga oshirish,
- turizm sohasida xizmat ko'rsatish uchun 5000 ta yangi ish o'rinlari yaratish, uzoq muddatli istiqbolda yiliga 1 million sayyohni jalb qilish.

2021-yilda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirish maqsadida 650 milliard so'm kredit mablag'lari asosida 500 ta yangi loyihani amalga oshirish rejalashtirilgan. Tuman qishloq xo'jaligida sug'oriladigan yerlar maydoni 18,0

ming gektarni tashkil etadi. Asosiy qishloq xo‘jaligi yo‘nalishlari: paxtachilik 5,8 ming gektar maydonda, bog‘dorchilik 3,4 ming gektar maydonda, g‘allachilik va chorvachilik. 2004-yil ma’lumotlariga ko‘ra (hozirgi ko‘rsatkichlar yuqori bo‘lishi mumkin), chorva mollari soni quyidagicha bo‘lgan: qoramol 52,7 ming bosh, qo‘y va echkilar 51,6 ming bosh. Tuman sanoatida quyidagi korxonalar faoliyat yuritadi: 9 ta qo‘shma korxona va 19 ta aksiyadorlik jamiyati. So‘nggi yillarda viloyat miqyosida elektr texnikasi, qurilish materiallari va to‘qimachilik sanoati sohalarida jadal o‘shish kuzatilmoqda [3].

1-jadval

Shahrisabz tumanining iqtisodiy parametrlari

№	Ko‘rsatkichlar	Statistik ma’lumotlar	Qo‘shimcha izoh
1	Hudud maydoni	1,70 ming km ²	-
2	Aholi soni	227,6 ming kishi (2022-yil 1-yanvar holati)	Shahar aholisi 54,8 ming qishloq aholisi 172,8 ming
3	Aholi zichligi	1 km ² ga 133,9 kishi (2022-yil holatida)	-
4	Asosiy kapitalga investitsiyasi	O‘shish sur‘ati 448% (2021-yilga nisbatan)	Viloyat bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichlardan biri
5	Tuzulma investitsiyasi	450 million dollar (2023)	Shahrisabz tumanidagi 3 ta turizm mahallasiga jalb qilinishi uchun kutilayotgan sarmoya
6	Tuzulma sohasi tadbirkorlik	367 million dollar (2023)	Jami investitsiyaning 81% i tadbirkorlar tomonidan o‘zlashtirilishi kutilmoqda
7	Tuzulmadan kutulayotgan yillik daromad	500 milliard (2023 pragnoz)	Yangi loyihalar evaziga qo‘shimcha tushum
8	Yangi ish o‘rinlar	5 ming ta (2023-yil pragnozi)	Faqat turizm sohasidagi loyihalar evaziga
9	Xizmat ko‘rsatish sohasidagi loyihalar	500 ta yangi loyha (2021 reja)	650 milliard so‘m kredit mablag‘ evaziga
10	Qishloq xo‘jaligi	18 min ga sug‘oriladigan yer	Paxta (5,8 minga) Bog‘lar (4,4 minga) G‘allachilik, chorvachilik

11	Chorvachilik	52,7 ming qoramol, 51,6 ming qo'y va echki (2004)	Ma'lumot eskirgan bo'lib hozirgi ko'rsatkichlar yuqoriroq bo'lishi mumkin
12	Sanoat	9 ta qo'shma korxona 19 ta aksiyadorlik jamiyati	Viloyat sanoatida so'ngi yillarda elektr texnikasi, qurilish materiallari va to'qimachilik sanoatida o'sish kuzatildi

Jadval mualliflar tomonidan tuzilgan.

Taklif va tavsiyalar: Turizmni rivojlantirish maqsadida infratuzilmani yaxshilash bo'yicha quyidagi muhim loyihalar amalga oshirilmoqda: Shahrisabz aeroportida fuqaro aviatsiyasi qatnovini yo'lga qo'yish va Taxtaqoracha dovonida yangi tunnel qurilishi. 2021-yilda investitsiyalar o'sish sur'ati bo'yicha viloyatda yetakchilik qilgan tuman, 2023-yilda qabul qilingan turizmni rivojlantirish dasturi asosida yanada jadal taraqqiy etishi kutilmoqda [7].

Xulosa. Shahrisabz tumanining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini o'rganish natijalari hududning tabiiy-geografik sharoiti, aholi va mehnat resurslari, xo'jalik tarmoqlari va ijtimoiy infratuzilma o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashga imkon berdi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tumanning qulay geografik o'rni, boy tabiiy resurslari va tarixiy-madaniy merosi hududning iqtisodiy o'sishi va ijtimoiy farovonligini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Shahrisabz tumanida qishloq xo'jaligi yetakchi tarmoq bo'lib, zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish orqali mahsuldorlikni oshirish va yuqori qo'shimcha qiymat yaratish imkoniyatlari mavjud. Sanoat va xizmatlar sohalarida innovatsion yondashuvlar, kichik biznes va turizmni rivojlantirish hudud iqtisodiyotining diversifikatsiyalashiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, suv resurslari taqchilligi, ishlab chiqarish texnologiyalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi, transport va kommunikatsiya infratuzilmasidagi cheklanishlar hamda mehnat bozoridagi nomutanosibliklar hududning barqaror rivojlanishida muhim muammolar sifatida qolmoqda.

Kelajakda ushbu muammolarni tizimli ravishda bartaraf etish, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish, ijtimoiy va iqtisodiy siyosatni samarali amalga oshirish Shahrisabz tumanining ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini yanada oshirish,

aholining turmush darajasini yaxshilash va hududning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaev, M., & Islomov, S. (2021). O'zbekistonning hududiy rivojlanish istiqbollari. Toshkent: Fan va Texnologiya.
2. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. Hududiy ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar. Qarshi., 2023.
3. Saidov, A. (2020). Iqtisodiy geografiya: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Davlat Universiteti nashriyoti.
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika qo'mitasi. (2024). Hududiy rivojlanish bo'yicha yillik hisobot. Toshkent.
5. Turizmni rivojlantirish agentligi. (2023). Shahrisabz tumani turizm salohiyati va istiqbollari. Toshkent.
6. Xolov, R. (2019). Qishloq xo'jaligi va hududiy iqtisodiy rivojlanish. Qarshi: Qashqadaryo nashriyoti.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2022). Hududlarni kompleks rivojlantirish bo'yicha chora-tadbirlar. Toshkent.

Internet manbalar:

Shahrisabz tumani hokimligi rasmiy sayti: <https://shahrisabz.uz>